

Ədəbi tənqidin ətaləti

Bir neçə il bundan öncə Xalq yazıçısı Elçin “Söz azadlığı tənqidimizə nə verir?” adlı geniş məqalə ilə çıxış etdi.

Məqalə Azərbaycan ədəbi tənqidinin bugünkü vəziyyətinə nəzər salır, ədəbi prosesin problemlərinə toxunur. Yadımdadır, üç-dörd il bundan öncə Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin “Natəvan” klubunda Elçin müəllim “Müasir tənqid və ədəbi proses” mövzusunda geniş məruzə ilə çıxış etdi. Yazıçı və ədəbiyyatşünasların iştirak etdiyi həmin tədbirdə məruzədə göstərilən problemlər ətrafında əhatəli müzakirələr oldu.

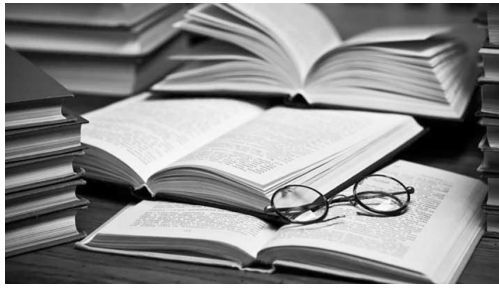
Elçin müəllimin həmin yazısı ədəbi tənqidlə bağlı SOS signalı idi. Amma ötən bu neçə il ərzində vəziyyət yaxşılaşmağa doğru zərrə qədər dəyişməyib. Elçin müəllimin yazısına nəzər salaq:

“Söz azadlığı” bir tərəfdən böyük ədəbiyyatın yaranmasını tam şəkildə istedadın öhdəsinə buraxırsa, o biri tərəfdən də tənqidimizin həmin istedadı (şairi, nasiri, dramaturqu) axtarmasını və tapıb ədəbi prosesə gətirməsini tələb edir, ancaq biz bunu görürük mü? Təəssüf ki, yox və bu baxımdan tənqidimizdə açıq-aydın bir ətalət, inertlik nəzərə çarpır.

Bu inertlik nəinki cavan istedadları axtarmağa, əgər yoxdursa, belə bir vəziyyətin səbəbini göstərməyə, nəzəri izahı ilə çıxış etməyə imkan vermir, hətta artıq öz bədii sözünü demiş, ədəbiyyatda özünü təsdiq etmiş ayırı-ayrı yazıçıları da layiqincə qiymətləndirməyi bacarmır”.

Zahirən belə təəssürat yarana bilər ki, müasir dövrün ədəbiyyatı yaranmır. Halbuki, son iyirmi ilin ədəbi təsərrüfatına nəzər saldıqda kifayət qədər samballı, yüksək bədii dəyəərə malik roman və povestlərin, hekayələrin, şeirlərin yarandığını görürük. Son dövrlər ədəbiyyatımızda yetərincə istedadlı imzalar yetişib. Adlar çəkəsi olsaq, uzun bir siyahı alınar. Məsələn, yazıçı Azər Qismətin “Çuğullar” və “İlbizlər” romanları mövzu və üslub baxımından, bədii-estetik parametrlərilə ədəbiyyatımızda bir yenilikdir. Müəllifin “təhkiyəyi-kəlam”ında ki orijinallıq, psixoloji dərinlik, obrazların daxili aləminə nüfuz etmək bacarığı heyramizdir. Xanəmir Telmanoğlunun “Maqlar” romanı ciddi ədəbi hadisəyə çevriləsi əsərdir. Yeri gəlmişkən, Xanəmir ədəbiyyata yeni stilistika gətirmiş qələm sahiblərindəndir. Yaxud, Həmid Herişinin “Solaxay” romanı metafizik qatı olan romandır və təhlil üçün geniş imkanlar açan bir əsərdir. Orxan Fikrətoğlunun “Ölü mətn”, Murad Köhnəqalanın “Bulud pinəçisi”, Qurban Yaquboğlunun “Mən yoxam” romanları modern nəsrimizin ən yaxşı nümunələrindəndir. İlqar Fəhminin “Gürgən şərabi”, Səxavət Sahilin “İsanın qadını”, Sadıq Qarayevin “Sahilsiz təzadlar” romanları, eləcə də yuxarıda adını sadaladığım əsərlər ədəbi tənqidin diqqətindən kənarda qaldı. Tarixi romanlar müəllifi Nəriman Əbdülrəhmanın yaradı-

cılığı qərribə və laübalı bir səssizliklə qarşılır. Halbuki, Nəriman Əbdülrəhmanlı müstəqillik dövrü ədəbiyyatımızın yetirdiyi ən parlaq yazıçılardandır. Eləcə də Əlabbas, Aslan Quliyev... Bəs onda ədəbi tənqidin funksiyası nədən ibarətdir? Hanı bu əsərlərə tənqidçi münasibəti? Niyə bu və digər istedad məhsulu olan romanlar təhlilə cəlb olunmur, ədəbi prosesin faktına çevrilmir? Yaxud bu əsərlərin güclü və zəif tərəfləri göstə-

rilmir? Konseptual təhlil demək olar ki, yoxdur. Tənqid bu romanlarla bağlı nəzəri-estetik miqyası özündə əks etdiribmi? Təəssüf ki, bu suala müsbət cavab vermək mümkün deyil.

Bu günlərdə Xalq yazıçısı Anar tənqidçi Vaqif Yusifli haqqında yazdığı yazıda belə bir fikir səsləndirmişdi ki, bu peşənin adı nə tənqidçi, nə tərifiçilənməlidir, təhlilçi daha doğru və düzgün təyinatdır. Bu gün ədəbi proses təhlil kasadlığından korluq çəkir. Sovet dönmində uğur qazanmış yazıçılarımız bu uğura görə həm də ədəbi tənqidçilərimizə borcludurlar. Mehdi Hüseyn tənqidçi, Məmməd Cəfər tənqidçi, Məmməd Arif tənqidçi, Yaşar Qarayev tənqidçi deyilən anlayışlar yaranmışdı. Və bu tənqidçilərin ədəbi prosesə, eyni zamanda, yazıçıların sənətkarlıq baxımından yetişməsinə, formalaşmasına çox ciddi, müsbət mənada təsiri hiss olunurdu. Həmin yazılar günlərlə ədəbi kuluarlarda müzakirə olunurdu. Bu gün həmin qızgın müzakirələr, ədəbi diskussiyalar yox dərəcəsinə düşüb. Kitab təqdimatlarında əksər hallarda kitabı oxumayan ya da səthi oxuyan adamlar danışır, əsərlər müzakirə olunmur. Azərbaycan Yaradıcılıq Fondunda ədəbi tənqidçilərin iştirakı ilə bir neçə əsərin müzakirəsi keçirilsə də, təəssüf ki, bu da davamlı olmadı. “Ulduz” jurnalı da qısa müddət kitab müzakirələri keçirdi, bu layihə də yarımçıq qaldı.

Ədəbi tənqidçilərimizdən Cavanşir Yusiflinin, Elnarə Akimovanın gənc ədəbi nəslin nümayəndələri haqqında silsilə tənqidi yazıları müəyyən qədər boşluğu doldurur. Azər Turanın gənc şairlərdən Şəhriyar del Gerani və Ümid Nəcəri haqqında ürək genişliyi ilə yazdığı yazılar da onların imzasını daha geniş sferaya təqdim etdi. Düşünürəm ki, o yazılar gənclərin də yaradıcılığına müsbət enerji verdi. Mən Xalq yazıçısı Kamal Abdullanın Qan Turalı və Mirmehdi Ağaoğlunun romanları haqqında yazılarını xatırlayıram. Xalq şairi Sabir Rüstəmxanlının gənc imzalar haqqında təqdimat xarakterli (mənfə və müsbət tərəflərini göstərən) yazıları heç şübhəsiz ki, onların da yaradıcılığına müsbət mənada təsir göstərəcək. Onlarda güvən hissini, özünəinamı artıracaq.

Amma nədənsə ədəbi tənqid bu və digər istedadlı imzaları ədəbi prosesə təqdim etmir və ya etməyə istəmir.

Elçin “ətalət və inertlik” deyəndə məhz bunu nəzərdə tutur.

Kənan Hacı